

הזכרון הוא אנתנו

מאת יהודית אוריין בן-הרצל

„אחות רחוקה“, מבחר סיפורים
ריים מאת חנוך ברטוב, הוצאת
צאנז הקיבוץ המאוחד, תשל"ג.

„לא מדמיוני מחבר אני סיפורים כי אם את זכרונותי מחלף אני ממשאם, כאילו היו אבנים — כותב ה. ברטוב בסיפור „בארנהם, בפעם השנייה“ (ע' 264). ואמנם כתיבתו של ברטוב משולה לפי ריקת משאות, וכל סיפור כמתו כנסיון לגולל אבנים מן המטען הביוגרפי וההיסטורי. הוא מתי אווה לכתוב אחרת, מכסה להשתחור מן השנים ההן, מן המקום הזה ומן הנושא האחד. הוא תר בארצות רחוקות, במקומות אקזוטיים ובחצרות מלכים, נוגע בי כותלי הטאג'י-מאהאל, נוסע לבוא-נוסאיירס, ובכל אשר ילך לעולם יתלווה אליו אותו „אני“ שאיבד את ידיו בשירה לגוש עציון ויעזות את ממדיהן של התוויות ההדשות. מתאוה היה לכתוב כמו צ'כוב: „אמרו לו: כתוב סיפור על דוב — כתב על דוב. על כינור — על כינור“ לעומת זאת אם יאמרו לברטוב לכתוב על כינור יכתוב מן הסתם על כינור יהודי או על „אני כינור לשיריך“. באי שר יהיה תקלוט עיגו, בין כל הנפלאות שתראה, את האות העב-רית, הגויל היהודי והגורל היהודי מין נברות לאומית.

בקובץ „אחות רחוקה“ שלפנינו קשה להקפיד על ההפרדה בין הגיבור-המספר לבין המחבר. וי-דוים, חיבושים והכאות-על-הטא של הגיבור מאירים את הפרובלי-מאטיקה של ברטוב הסופר. אליבא דברטוב עשויים היי-הנפש זמיון וזכרון ביחסים הפוכים. אם הזכ-רון כמזהו כסלעים חצובים מן הר סבל המכריעים לארץ, הדמיון הוא היסוד האתרי, השואף למעלה, כאותו גאז של האזים מונגולפית. הדמיון והזכרון מצרניים זה לזה, דוחקים זה את רגלו של זה, עברו של ברטוב אינו משאיר מקום ל-דמיון. „החיים עובדים בשבילי“, לפיכך פורטת היר שוב ושוב על הנמה האחת. לא במקרה הסיפור הראשון בקובץ, „יום ולילה“, (ש' הוא גם מראשוני ספוריו) והקר-לאו האחרון שבספר (מסיפוריו האחרונים) כרוכים בפתיל אחד: השיירות מירושלים לגוש. חורף 1948 הוא מגושי-האבן שדבקו ב-גבו כהטוטרות. הנושא הזה חותך את רוב סיפוריו, מתקשר עם חור-יית הבריגאדה וקץ מלחמת-העולם (מופיע בסיפור שהזכרנו „באר-הם, בפעם השנייה“) וכורך את שקיעת אירופה עם שחר התחיה בארץ-ישראל, קשר של שואה-תחיה שאפשר להדגימו על-ידי הסמכת שתי יצירות הרחוקות זה מזה בזמן ובמקום-ההתרחשות: „פצעי בגרות“ ו„סביב מקרה הט בעת“, בשני הסיפורים הגיבור הוא אחד — „צבר“ דוקרני, משוחרר, נטול זכרון-היסטורי, יליד פתח-תקה, איש השמאל הישן, המבלת בעצמו תכונות אטאביסטיות. ב-פצעי בגרות“ הוא מגלה אינאונות כאשר עליו לנקום, והוא דורך את הרובה, בפעם הראשונה בחייו, כדי להגן על אשה גרמנית, בתו של איש S.O.S., ב„סביב מקרה ה-טבעת“ הוא מתמלא הרהורי-חרטה חולניים אחרי שהוא מחטיא בכי-וונה זאינו פוגע בערבי. בנוסח הנוכחי של הסיפור ממלא את תפ-קיד הצולף חיים המ"כ לאחר כש-לונו של המספר-הגיבור.

ברטוב משחק במציאות ובכדיה ספרותית, מחליף תפקידים ומתי-ליף גופים, גוף ראשון לגוף שלי-שי, כדי לזכות כדבריו, בכתר גבורה ובכתר צדיקות גם יחד, כדי להסוות על אינאונותו, כהורס תדמית הצבר העשוי ללא חת ו-לשמור על הניגוד המסורתי „יהודי די ודם“. ניבורו של ברטוב מסרי-גל להטמין הומרנפץ בגבורה, אולם אין הוא מסוגל לירות באי-דם הנמלט על נפשו. אישוש לכך הוא מוצא בדמות סבו, שיועד לה-יות שוחט ובורק, עשה חיל בדיני שחיטה, אולם משנגע החלף בי-צואר התרגולת נפל מתעלף. ל-ימים התאמן הנכד בשחיטת תרני-גולות בסכין גילוה כדי שי-„לא להיות כסבא“. אף-על-פי-כן הנכד כרע סבו: ידיו של הגיבור הברטובי לא שפכו את הדם, אך הוא חש את צריבת אות-הרוצח המתקעקעת במצחו מכפנים.

בכך שותף ברטוב לטראומה של המשמרת הספרותית שזכתה לכי-נויים „דור בארץ“, „דור הפלמ"ח“ או „דור תש"ח“, וקוממה נגדה סוללת מבקרים צעירים הטוענים נגד „החברמניות“ של התקופה וני-גד תחושת הסבל ההיסטורי שלה. אף זאת כדרכו של עולם.

תהיה הביקורת אשר תהיה, האי-גי של ברטוב הוא קולקטיבי,

„אני“ שהתחנך על איסור פרישה מן הציבור, על חברותא, „אני“ בעל תחושה של גדולה היסטורית כפי שניסח קרצוויל באחת משי-חותיו: „תחושה שאפילו המרק ש-אנו אוכלים הוא מרק היסטורי“. זאת הרגשה מחייבת ומכבידה, ושי-כיתותה של צורת רבים ביצירות סופרים אלה איננה מקרית: מהר-הרים יחדיו, אף את אי-המעשה עושים יחדיו.

לדוגמה בעמוד 42: „לא בכי-נה לא תחבנו צוואות לתוך סדקי הכתלים“ — — „מפני שהיום אפילו אנחנו לא מאמינים“ וזאת על דברים שבין האדם לבין עצמו: בכי, פחד הרהורים ואמונה. ועוד: „אבל אם נספר אילו הרהורים עלו בנו (לא בנו, ביי)“, (הסוגריים של המחבר) „שתקנו עד היום, ודאי ש-נשתוק (זאת אומרת אני)...“

ניכר הצורך להיטשטש בתוך „האנחנו“, להתכנס לתוך סוג-ריים, להציג היי-נפש קולקטיביים, גירסה חדשה של אני פרטי הנהי-פך לאני לאומי, שהוא יהודי טי-פוזי מאז „כל ישראל ערבין זה לזה“ ואם חיים ירה, הייב כל אחד לראות עצמו כאילו הוא בן היורים, אולם במקום שאתה מוצא את גדולתו שם אתה מוצא את חולשתו.

חסר כאן האני האחר, הנונקוני-פורמיסטי, בעל הסטיות הרעיוני-יות, שאינו נציג של אומה והיטי-טורית, אי-אפשר להיות עם אני ענקי כזה כל ימות השנה, הוא מתאים לשבתות ולימים טובים, האם יש בכך משום המשך המסור-רת היהודית המטפילה כאב פרטי לכאבה של האומה? או האם קיים כאן, בלא יודעין, ההשש לדבר סרה בעם הזה, כמו שעשה יוהר ב„חרבת הזעה“?

בסיפור „אני והור“ הנוגע-לאי-גוגע בנושא זה, הדברים אינם מפורשים. הגיבור מתאר את השי-תקמותו בבית נטוש בירושלים, הוא עוסק בשיפוצים ורואה בהור ארמני זר משוטט סביב הבית, אין הוא מגלה לפיו, כי הבית שהוא מתנאה בו וחלק מן החפצים שהוא מתקשט בהם של הארמני הם, חייב היה לומר: אני בן לעם גזול, גזול את ביתו של בן עם גזול אחר — העם הארמני, שהוא מהדורה גויית של יהודים שנפגע אף הוא מהיותו בין הניצים, אמר-תות אלה, שמגען מכוונה, אינן מפורשות. השש המחבר פן יצט-רף אל המשטינים והיקחה את הר-דו של הסיפור.

שונים מאלה הסיפורים הבלתי-ביוגראפיים של ברטוב, שבהם ה-מספר הוא מתבונן מהצד, המלווה את הדברים בעין אירונית. סיפור רים אלה מצטיינים בשטף עלילתי, שהוא מסגולותיו של ברטוב, ומס-תימים בפואנטה אירונית. „הברנו להד"ם“ עוסק בחבר-קיבוץ יוצאי דופן שמעלותיו היו לו לרועץ, לפי שאין הן מתאימות לממצע הקרי-בוצי, בכינוי להד"ם זכה בגלל צהצחות לשוננו. הוא התם את נאום הבכורה שלו בפגישת הח-ברים בקריאה להד"ם וכך גזר את גורלו באונוי המאשות והאולגות בנות האצולה הקיבוצית. כשחטא בחריצות, בעמלנות ובדאגה לקרי-בוק, הואשם באנטי-סוציאליזם וכי-בדלנות, כשהזר מאירופה לאחר השירות בבריגאדה, וכל הנאות העולם הגדול באמתתה, נתקבל כאיום על קיומו של הקיבוץ. ה-פואנטה מטעימה, אמנם בהומור קל, את כוונה המצטית של אחדות רעיונית ורגשית.

פואנטה מסוג אחר צפונה בסי-פור המרכזי, שעל שמו הקובץ, „אחות רחוקה“, גיבור הסיפור הוא צבי ציפורי, פקיד עירוני ופועל-בניין לשעבר, המחפש את יום אתמול ואת משפחתו העניפה שי-נכרתה. הוא מגלה שארת-בשר רחוקה של אשתו, המתגוררת באי-חת מארצות אמריקה הלאטינית, והוא לובש גיאות ומקדיש חינו לקירוב הלבבות, אולם משחל שיר-בוש ביחסים מחליפה קטנוניות עיריתית את הרגשות הנעלים, אחי-די עשרים וחמש שנים מונה ציפורי במכתבו את ירושתו שנגולה בידי קרובי-אשתו, כסתות וכלי-בית וטחנת-קמח שנושלו מהם, ונשכת מלכו מי הם יורשיה הט-משיים של טחנת-הקמח. ברות אי-רונית מתאר הסיפור, איך הופכת תכמיחה למשפחה והדאגנות היהודי-דית הנודעת בהמימותה להשבונ-אות מעשה-הירוקל.

מן הסיפורים הישנים — שישה במספר — מופיעים כאן גם „מע-שה בגני-עדן“ ו„יומו של אביר סולימאן“. הסיפור הראשון, המ-בסה להמשיך מסורת חסידית דרי-שנית על סיפורי גני-העדן בפירוש

חדש, אינו מצטיין במידה הטובה של הדרוש החסידי היא הצימצום. יפה ממנו „יומו של אבירסולימאן“, דמות מן המיתולוגיה הציונית, חציקה יידיית חציה ערבית: ממיס-די המושבה, במצב של סניליות חביבה. כדרכם של ישישים נחזק אצלו ההווה מפני העבר. אביר סולימאן הישיש מתכוונן ל„פאנטא-סיה“ במושבה ונעלם ממנו כי זו היתה מומן לעיר ממש, שיש בה ראשי-עירייה ותחנת-מוניות.

בסיפורים האחרונים, הרואים אור לראשונה, ניכרת מגמה עתו-נאית. הם מזכירים רשמי-מסע ופי-גישות עתונאיות ואין בהם מבנה מגובש, פרט ל„אחות רחוקה“.

את הקובץ חותם מעין סיפור, קולאז' מילולי, הסוגר כטבעת את הקובץ ומחזיר אותנו אל נקודת-המוצא, מי שהוזה את מסע השי-יירה אל הגוש יש בליבו זכרונות בלבד, לדמיון אין בו ממשלה.